

УДК 929 Кнежевић, Стефан
<https://doi.org/10.18485/bratstvo.2017.21.20>

СРПСКЕ СУДБИНЕ

„ТАМО ПАЛЕКО”

*Стефан Кнежевић – први далматински владика
рођен у Далмацији*

Стефан Кнежевић (1806–1890), први далматински владика рођен у Далмацији, остао је у успоменама људи у родном крају као велики заслужник. Памти се, а и књиге су то записале, да је био народни и вјерски вођа, оснивач вјерских и народних школа, стипендиста сиромашних и талентованих, реформатор унутрашњег устројства Епархије далматинске.

Рођен је 15. јуна 1806. године у Оћестову код Книна, у сељачкој породици, која је претходно већ дала неколико монаха а таква традиција је настављена и касније. На владичанском трону у Задру провео је 37 година (од 1853), преминуо је дан после Светог Саве 1890. И данас се препричава његова сахрана. Колона која га је испаћала од Китања низ литицу према капели у манастиру Крка, чији је био архимандрит девет година (1844–1853), по његовој тестаменталној жељи, чинила је то пјевајући народне напјеве из његовог родног краја.

Малог Стевана је старјешина манастира Крка, његов стриц Викентије Кнежевић, довео у тај древни далматински православни ма-

настир: „Отишао сам у манастир нејак, у шестој години од рођења, од моје родне куће из села Оџестова, и о трошку и настојањем мога стрица Викентија Кнежевића, школован и на добри пут и народну српску свијест напућен”, написао је у тексту тестаментa – који ће неколико пута бити навођен у овом раду..

У биографији овог великог заслужника, из књиге „Знаменити Срби XIX века” Андра Гавриловића, која је касније често бити цитирана, пише да је основну школу завршио у Шибенику, а гимназију и Богословију у Карловцима.

Студије је завршио на Православном богословском факултету у Черновцима (данас Украјина). Рукоположен је у чин ђакона 21. маја 1833. а у чин презвитера новембра 1835. Архимандрит манастира Крка је постао на Богојављање 1844. године. Именован је за епископа далматинског 16. марта 1853. а хиротонисао га је у Карловцима 17. маја 1853. патријарх Јосиф (Рајачић), који је раније био архимандрит манастира Крка.

Послије одлуке бечког двора, насилног премјештаја епископа Јеротеја (Мутибатића) из Далмације у Будим, за епископа далматинског је остављен први на том трону Далматинац, тадашњи архимандрит манастира Крка Стефан Кнежевић. „Као и његови претходници, имао је прије задатак свега да издржи тешку борбу са унијатима који су настали на Србе у Далмацији, али без икаквог успјеха”, пише у Гавриловићевој књизи.

Кнежевићеви и Мутибарићеви претходници, били су Јосиф Рајачић (1829–1834) и Пантелејмон Живковић (1834–1836), а наслиједник на трону далматинског епископа др Никодом Милаш (1890–1911), такође рођени Далматинац, чувени професор задарске Богословије и свјетски признат стручњак у области канонског права.

Сви они су били заслужни архијереји Далматинске епархије у којој, вјероватно и због близине и Рима и Беча, није било лако оном ко је заузео тај часни трон. Та епархија је само од времена епископа Јосифа Рајачића од 1829. па до 1870. године била у саставу Карловачке епархије. Беч је то непрестано ометао, тражећи од Рајачића да са Приморја уклони руске богослужбене књиге и да их замијени одштампаним у Аустрији.

Рајачићев наслиједник на трону далматинског владика Пантелејмон Живковић и касније Јеротеј Мутибарић морали су се превасходно да се бори против уније која се у Далмацији ширила Дрнишком крајином и у Врлици, гдје је 1840. године било њих око 1.000. Оба су због тога, по царевом налогу, морала да напусте Далмацију.

Када је Карловачка митрополија добила патријаршијски ранг, историјске 1848, (први патријарх био је Јосиф Рајачић – Бриње, Лика, 1785 – Сремски Карловци, 1861), владика у Далмацији је био Јеротеј Мутибарић (1843–1853. Јеротеј је захваљујући царском Патенту донијетом 4. марта 1849. године, по којему се православна вјера „признаје равноправном свима осталима у аустријској монархији законом признатим вјероисповјестима”, успио да готово све далматинске унијате врати у православље.

Јеротеј је био и први епископ са сједиштем у Задру, гдје су владичанство, као и Клирикална школа премјештени из Шибеника, 1841. године. Он је личним прилогом основао фонд за дјевојачку школу у Далмацији. Покушао је да оснује конзисторију чиме би нормализовао рад своје епархије али му грађанске власти то нису дозволиле, насилно је уклоњен из епархије, цар га је пребацио у Будим.

Далматинска епархија је 1870, одлуком бечких власти издвојена из Карловачке митрополије, и са Бококторском епархијом у којој је био и Дубровник, постала окосница Буковинско-далматинске митрополије, са сједиштем у Бечу. Далматинску епархију је и у вријеме те одлуке наставио да води Стефан Кнежевић.

Основао је 1853. Конзисторију, извршио нову подјелу епархија на окружне протопрезвитерате. Подигао је, 1856. године, ниво Богословије, у њу су примани кандидати са завршеном гимназијом.

Како се у Гавриловићевим подацима наводи, заузимањем владике Стефана у Далмацији је подигнуто „14 нових храмова, међу којима и храм на Далматиском Косову, који је много допринио ширењу култа кнеза Лазара у Далмацији”.

Подаци др Бранка Чоловића и Милојка Будимира показују да је ријеч о 32 црквена објекта: цркавама, капелама, звонницама, као и другим манастирским грађевинама и парохијским домовима.

Подигао је манастир Драговић на новој локацији и велики манастирски комплекс у Крупи, 17 нових цркава (укључив цркву Благовјештења Пресвете Богородице у Дубровнику). Подигао је шест нових капела. Обновио је пет цркава, извршени су радови на још четири црквена или манастирска објекта.

Такође, започео је градњу цркве Св. Кирила и Методија у Кистањама и обнову храма Св. Николе у Жагровићу, док је цркву Св. Тројице у Лишанима Тињским освештао (1854. године; градња је раније завршена).

*ПОПИС МАНАСТИРА, ЦРКАВА И КАПЕЛА ПОДИНУТИХ
ИЛИ ОСВЕШТАНИХ У ВРИЈЕМЕ ЕПИСКОПА
СТЕФАНА КНЕЖЕВИЋА*

Рб	година	мјесто	манастир/црква/капела
1.	1856.	Зеленград	Св. апостоли Петар и Павле
2.	1856.	Медвиђа	Рођење Пресвете Богородице
3.	1858.	Книн	Капела Св. Ђорђа (задужбина Тодора Синобада)
4.	1859.	Задар	Капела Св. Георгија, у затвору
5.	1860.	манастир Драговић	Нова црква, на новој локацији
6.	1861.	Кашић	Св. Пророк Илија
7.	1862.	Билишане Горње	Рођење Пресвете Богородице
8.	1863/1876.	Скрадин	Св. Спиридон
9.	1864.	Коњеврате	Св. Димитрије
10.	1865.	Трибањ- Шибуљине	Св. Архангеле Михајла
11.	1866.	Книн	Покров Пресвете Богородице
12.	1867.	Манастир Драговић	Потпуно завршен нови манастир
13.	1868.	Пољица код Задра	Рођење Пресвете Богородице
14.	1869.	Јагодња	Св. Симеона Монаха
15.	1876.	Манастир Крка	Капела Св. Саве и гробница епископа СК
16.	1880.	Перој	Капела Покрова Пресвете Богородице
17.	1884.	Зелово код Сплита	Св. Пророк Илија

18.	1885.	Бенковац	Св. Јован Крститељ
19.	1886.	Задар	Капела Св. архангела Михајла, на гробљу
20.	1887.	Тепљух	Св. апостола Петра и Павла
21.	1888.	Задар	Капела Св. Кузмана и Дамјана (у болници)
22.	1889.	Звјеринац.	Црква Лазарица

*ОБНОВА И ДРУГИ РАДОВИ У МАНАСТИРИМА, ЦРКВАМА,
КАПЕЛАМА И ИЗГРАДЊА ПАРОХИЈСКИХ ДОМОВА:*

1.	1860.	Голубић (Книн)	Парохијски дом
2.	1860.	Перој (Истра)	Звоник цркве Св. Спиридона
3.	1865.	Манастир Крупа	Завршен велики дио манастирског комплекса
4.	1866.	Дуба – Кремена	Обновљен храм Св. Спиридон Чудотворац
5.	1868.	Убли код Сплита	Св. Великомученик Георгије
6.	1874.	Билишане	Горње Рођење Св. Јована
7.	1880.	Велушић	Капела Св. Георгија
8.	1886.	Главина Доња	Успења Пресвете Богородице.
9.	1887.	Бенковац	Парохијски дом

Специфичан случај је Дубровник, 1865. године је почела градња храма Благовијести Пресвете Богородице; завршен је и освећен 1877. Дубровник је до 1870. био у саставу Далматинске епархије, а од 1877. у Епархији бокоцоторској и дубровачкој, у саставу Буковинско-далматинске митрополије.

Залагањем и иницијативом епископа Стефана зидање нове цркве на далматинском Косову почело је 1874. године, када је он осветио темеље цркве и посветио их св. Јоакиму и Ани.

Посебну пажњу владика је посветио школовању сиромашних а талентованих ученика оснивајући у том циљу чак три фонда.

Богословски факултет у Черновцима прогласио га је почасним доктором богословља. Аустријски цар дао му је племићку титулу и грб.

Владика Стефан Кнежевић се упокојио 28. јануара 1890. године у Задру, а сахрањен сутрадан у капелу Светог Саве, коју је подигао у манастиру Крка и намјенио је за маузолеј свим потоњим далматинским српским владикама.

Била је то, по његовој жељи, најнеобичнија сахрана и испраћај с највећим бројем људи у том крају дотад. Гологлави луди, који су у рукама носили традиционалне капе, тзв. личке капе или господа шешире, пренијели су ковчег до владичине заоставштине и његовог саркофага у манастиру Крка, пјевајући народне напјеве тог краја.

Толико пише у биографијама и новинским текстовима с краја 19. вијека. Потоњи историчари и други истраживачи су дошли до сазнања да се епископ Стефан још 1864. године, први међу Србима у Далмацији, определио за нови програм националне интеграције Срба, иако је, као вирилни посланик (посланик на основу тога што је био првосвештеник) у Далматинском сабору, дотад био један од највећих поборника политичког заједништва Хрвата и Срба и јединствене Народне странке у Далмацији, па и поборник сједињења Далмације са Хрватском.

Био је, такође, један од највећих противника језичких реформи Вука Стефановића Караџића и било какве њене повезаности тога са Црквом, попут још неколицине вјерских првака тог доба у Карловачкој митрополији (али та тема превазили саму тему овог рада).

Приликом промјене политичког курса владика Стефана Кнежевића су подржали архимандрит манастира Крка Јеротеј Ковачевић, катихета задарске гимназије Љубомир Вујновић и професори богословије у Задру Ђорђе Николајевић и др Никодим Милаш. Српска православна вјерска елита у Далмацији учинила је то реагујући на клерикализам Миховила Павлиновића и све бројнијих његових присталица међу хрватским политичким првацима у Далмацији, који су напустили дотадашњи, како га је хрватска историографија касније називала, „југославистички” програм Народне странке.

Никола Вујновић је у у брошури *К српско-хрватском питању у Далмацији* објављеној 1873. године написао да је Народна странка дала подршку папском „ултрамонтанству”, као и да „занемарује либерализам”. Вујновић је, како наводе хрватски историографи, приговарао и на попустљивости према влади о питању језика „те лошем

односу према Србима, односно 'чистом' славенском народном духу, чување којег приписује Србима" (Т. Рајчић, *Српски национални покрет у Далмацији у XIX стољећу*, Рад. Завода повиј. знан. ХАЗУ Задру, св. 47/2005, стр. 348).

До остваривања тежње Кнежевића, није ишло лако, показује и податак да је тек фебруара 1875. у манастиру Крка одржан састанак 18 угледних Срба на челу с Владимиром Симићем и Богољубом Петрановићем с којег је упућен проглас са захтјевом за признање посебне српске народности у Далмацији, како је то зајамчено аустријским уставом. Никодим Милаш је записао да су се за остварење те идеје посебно залагали Сава Бјелановић, тада још студент права у Бечу и Лазар Томановић.

Прекретница у стварању српског покрета био је скуп у Обровцу половином 1879. године, односно ситуацијај настала у АУ послје анексије БиХ. Скуп је одржан непосредно пред изборе за Царевинско вијеће и на њему је усвојен проглас *Изјава Срба Буковчана*, 23. јуна 1879. Тада су дефинисани услови који се траже од кандидата, односно од народњака и аутономаша, као двије најјаче политичке струје. Миховил Павлиновић, свјестан сложености проблема, почео је да се залаже за компромис, а као кандидата Народне странке предлагао је Владимира Симића.

Срби у том изборном котару (срезу) истакли су за кандидата Густава Иванића, који је потписао списак захтјева, међу којима су одбијање сједињења Далмације са Хрватском и признање посебне српске народности.

На изборима за парламент АУ одржаним 7. јула 1879. су у задарском котару побиједили аутономаша, захваљујући 38 српских гласова из Обровца и Кистања. Тако пишу хрватски историчари, али мало ко међу њима наводи податак да је тада аутономаша подржао и задарски бискуп.

У „службеној” историји Далматинске епархије¹ пише: „Узајамна слога Срба и Хрвата у Далмацији била је поремећена послје окупације Босне и Херцеговине, кад је аустријска политика у својој тежњи за продором на Исток успјела да у једном дијелу хрватске католичке политичке јавности нађе присталице својих планова, убиједивши их да је она њихова држава, јер је аустријски цар уједно и краљ Хрвата, који ће им повратити Звонимирово краљевство и величину на основу „хрватског историјског државног права.” Пламене паролe су завеле

¹ <http://www.eparhija-dalmatinska.hr/Istorija-c.htm>

неке од Хрвата „народњака” и они се почеше одвајати. Народна странка се подијелила. Хрвати на челу са дон Миховилом Павлиновићем основаше Хрватску народну странку и задржаше као своје гласило „Народни лист”, а Срби основаше Српску народну странку на Приморју и покренуше свој орган „Српски лист”, касније „Српски глас” са паролом „Брат је мио које вјере био”. Дубровачки Срби покренуше свој лист „Дубровник”. Међу далматинским Србима тада се нарочито истакао Сава Бјелановић, који је сав свој живот и рад посветио политичкој борби Срба у Далмацији и уређивању „Српског гласа”. Уз њега су у јавном и политичком животу далматинских Срба узели највиднијег учешћа Душан Баљак, Игњат Бакотић и Антун Фабрис, све културни људи, патриоте и проицљиви политичари.

Политичка партија далматинских Срба, под називом Српска странка на Приморју, основана је 1879. године а за предсједника је изабран др Сава Бјелановић. Имала локалну власт све до пропасти Аустроугарске 1918. године у области сјеверне Далмације, односно Книнске крајине, Буковице и Равних котара, као и Боке которске на југоистоку према граници са Црном Гором, а понекад је била на власти и у Дубровнику. Она се залагала и за хрватско-српску „слогу” у Далмацији, по принципу „сваком своје”, управо оном који је први међу далматинским Србима прокламовао епископ Стефан Кнежевић.

Преминуо је у 84. години, 28. јануара 1890. у Задру. Неименовани хроничар је о сахрани владике Стефана записао да је то био „величанствен и, можда у нашој историји јединствено призор”. Сам је он пожелио да га до Кистања прате црквеним погребним пјесмама, „а од Кистања предајте ме сељанима који ће моје тјелесне остатке уз пјевање народних пјесама однијети до манастира и у гроб спустити...”. Гологлави старци носили су ковчег низ страну ка манастиру, а жене у народној ношњи пратиле су их пјевањем српских народних пјесама. Тако су уз пјесме и сузе сахранили свог љубљеног Владика и великог добротвора... А одговарао је животу и дјелу Владике, сељачког сина, који је од 84 године свога вијека, 37 година био архипастир свог народа”.

У, иначе, опширном тестаменту из 1885. године (пуни текст објављен први пут у „Православном мисионару” 1966. године, стр. 29-32) има 14 посебних тачака његових жеља и аманета. У том китњастим народним језиком написаном тексту се, између осталог, наводи:

„Сваки рођени има Богу и матери земљи исплатити дуг и повратити Богу привремено на чување аманет... Будући да сам на прагу оног времена у коме се дуг исплатити има ближе пришао, налазим за добро моју опоруку написати...

... Нити сам о трошку сиромашних родитеља уздигнут, нити што од очинства стварно примио, нити уживао; шта више уздигао сам, школовао и ухљебио о мом трошку пет синоваца без и најмање помоћи њихових родитеља. Зато располажем мојим иметком на корист мог народа српско-далматинског.

Остављам мом постригу манастиру Крки 1000 форинти за парастосе и помене; остављам манастиру и моје архијерејске одежде и велику икону Св.Архистратига Михаила.

Остављам 1000 форинти за народну српску школу у Оћестову, или за потребе те школе или као малу стипендију за гимназију и учитеље приправника из мога рода и племена Кнежевић- Вукобрата или из села Оћестова.

Остављам 1000 форинти да се интерес годишње даје једној сиромашној дјевојци удавачи из Оћестова која буде знала читати и писати српски ћирилицом...

Библиотеку поклањам Богословији у Задру.

Сувише остављам манастиру Крки 100 форинти којим новцем добро да напоји оне који буду носили моје остатке од Кистања до манастира и који ће у дужности пратити ме народним пјевањем. Сувише 100 форинти који новац хоћу да се употреби на обилато гошћење народа...

Будући да никад у моме животу штедљив до среброљубља нисам био, а с друге стране ни потрошан до раскошја, то осим горе расположене никакве главнице у готовости не остављам. Што се последице обављеног погребца и одређених фундација нађе, то да се присаједини мојој заклади за умни развитак, срећу и напредак милог ми рода српског у Далмацији, ког сам највруће љубио, која ме љубав прати и у гроб и коју ћи и с ону страну гроба задржати.

Тврдо вјерујем и уздам се да је у Божјој књизи написана срећа и напредак и вјечност патничком народу српском у мом милом отачеству Далмацији...”.

Петнаест година последице владичиног упокојења, у Далматинском сабору у Задру је, 14. новембра 1905, потписана је коалиција између Хрватске и Српске народне странке на Приморју, обе партије су настале из некад јединствене Народне странке и та коалиција је остала на власти у Краљевини Далмацији до распада АУ.

Послије готово 40 година од смрти владике Стефана, 1928. године је почела градња цркве у његовом родном Оћестову, као завјетне цркве Далматинске епархије – Свете великомученице Недјеље. Освештана је 1960.године и од тада је, прве недјеље у јулу последице Петровдана, мјесто једног од највећих саборовања Срба, али и других вјерника и грађана у том крају.

Деведесетих година 20. вијека, Српско културно друштво „Зора” Книн (данас СКД „Зора” Книн-Београд) подигло му је спомен бисту у родном мјесту. Објављена је 1994, књига „Стефан Кнежевић (1806-1890): владика далматинско-истријски” у издању „Зоре”, Умјетничког братства Манастира Крка и Завичајног клуба „Книнска Крајина”. Спомен бисте је уништена, 1995. године у злочиначкој хрватској војно-полицијској акцији „Олуја”.

Али с несталом бронзом није уништена и успомена на тог човјека, завјетна, како је народ назива Кнежевићева црква у Оћестову је проглашена за манастир СПЦ, 13. јула 2005. године. То је први женски манастир у Епархији далматинској Српске православне цркве.

Исто завјетна црква Св. Лазарица у Звјеринцу (Далматинско Косово) проглашена је за манастир, она је прогшена непосредно пред Други свјетски рат али је као манастир оживио 2008. године, од када је у њему јероманас Симеон.

Данко Перић